

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

BÜTÜN YÖNLERİYLE
YAHUDİLİK

(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

YAHUDİLİK'TE KUTSAL YİYECEK VE İÇECEKLER

Doç. Dr. Sami KILIÇ*

GİRİŞ

Yahudilik kuralları, ibadetleri ve kutlama ritüelleri itibariyle, ilahi dinler içerisinde en detaylı din durumundadır. Detaylı Yahudi kurallarından bir tanesi de hiç kuşkusuz yiyecek ve içecek ile ilgili kurallardır. Yahudilik'te, tüketilmesinde bir sakınca bulunmayan yiyecek ve içecekler için *koşer* veya *kaşer* tabiri kullanılmaktadır. Bu terim, Yahudi geleneklerine uygun olan her şey için kullanılmakla birlikte genel olarak tüketimi uygun görülen gıdalar ve bunların hazırlanış biçimini içine alan kuralların tümünü kapsamaktadır.¹ Yahudi inancına göre, bu kurallar insana fiziki birtakım faydalar sağlasa da asıl faydası ruhidir. Koşer kurallarına uyan bir Yahudi, kendisini kutsiyet basamaklarından yukarı çekerek, manevi hayatın mutlak kaynağı olan Tanrı'yla kenetlenir ve Yahudi milletin kutsal misyonunu yerine getirmiş sayılır. Dolayısıyla bir Yahudi, Tanrısal zekânın bu kutsal misyonunu yerine getirmede engel olarak tanımladığı gıdaları yemek ve içmekten uzak durmakla yükümlüdür.²

Yahudilik'te önemli gün ve bayramlarda özel kutlama yemeği, başka bir ifade ile kutlama ziyafeti düzenlenmektedir. Özel kutlama ziyafetinin düzenlendiği önemli gün ve bayramlar genel olarak Şabat günü, Roş Aşana, Yom Kipur, Purim, Pesah, Sukot, Şavuot, Tu Bişvat ve Hanuka Bayramlarıdır. Bu özel gün ve bayram kutlama ziyafetlerinde bulunan yiyecek ve içecekler, kutlamanın bir parçası durumunda olduklarından kutsal yiyecek ve içecek konumundadır. Bu kutsal yiyecek ve içecekleri "et ve et ürünleri", "süt ve süt

* Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi A.B.D. Öğretim Üyesi, skilic1@firat.edu.tr.

1 Benjamin Blech, *Understanding Judaism*, United States of America 1999, s. 236.

2 Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Vayikra 3. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2006, s. 164, 869; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, İstanbul 2001, s. 121.

ürünleri”, “tahıl, tahıl ürünleri ve meyveler” ile “içecekler” başlıkları altında incelemeyi uygun bulduk.

1- KUTSAL KABUL EDİLEN ET VE ET ÜRÜNLERİ

Yahudi geleneğinde önemli ziyafetlerin veya kutlama sofralarının ayrılmaz bir parçası genel olarak kırmızı et yemekleridir. Yahudilik'te ziyafetlerin daha çok ön plana çıktığı bayram, Purim Bayramı'dır³. Bir şenlik havasında kutlanan bayramın yemekle ilgili olan kısımları *Mişloah Manot* (yemek hediyeleri) ve *Seuda/Seudat Purim* (Purim ziyafeti) dir. Purim günü herkes, en az bir kişiye yenilmeye hazır iki çeşit yemek ve yanında içecek hediye etmek zorundadır. Törenselleşmiş olan Seuda Purim'de ise kişinin yapabileceği en güzel ziyafeti vermesi gerekir. Ziyafet sofrasında ekmek ve et mutlaka bulunmalıdır. Zira bu iki yiyecek maddesinin olmadığı bir sofraya, ziyafet sayılmaz. Purim'de törenselleşmiş bir ziyafet verilmesinin sebebi, Yahudileri yok olmaktan kurtaran Ester'in, krala verdiği ziyafetin hatırası içindir. Purim ziyafetinin, minha duası okunduktan sonra akşama kadar gün içinde yapılması gerekir. Aynı şekilde, Şavuot Bayramı⁴ kutlamasında da akşam ziyafetinde etli yemek âdet olarak kabul edilmektedir.⁵

3 Purim Bayramı, birinci sürgünde İran'da bulunan Yahudilerin, kral Ahasveroş (Ahasuerus) ve veziri Haman'ın zulmünden, Ester vasıtasıyla kurtuluşu anısına adar ayının (şubat-mart) on dördüncü günü kutladıkları bayramdır. Purim kelimesi *zarlar* anlamına gelir. Bayrama bu ismin verilmesi, kral ve vezirinin Yahudileri yok edecekleri günü belirlemek için zar atmaları ve adar ayının on üçüncü günü Yahudileri yok etmeyi kararlaştırmalarından dolaydır. Bu nedenle *Adar* ayının on üçüncü günü oruç tutulur ve on dördüncü gün şenlikler ile bayram kutlanır. Nisim Behar, Dini Uygulama Rehberi El Gid Para El Pratikante, Çev. Mordehay Yanar, İstanbul 2004, s. 324-328; Mustafa Ünal, Evrensel Dinlerde Kutsal Zamanlar, Kayseri 2000, s. 130-133; Adem Özen, Yahudilikte İbadet, İstanbul 2001, s. 225-227.

4 Şavuot Bayramı, Pesah Bayramı'nın ikinci gününden yedi hafta sonra *şivan* (mayıs-haziran) ayının altı ve yedinci günlerinde kutlanır. Bayram, tarih olarak arpa hasadının sonu, buğday hasadının başına denk geldiğinden, Tevrat bu günlerin bayram olarak kutlanmasını istemektedir. Bayramın diğer kutlanma sebebi, bu tarihte Tanrı'nın Musa ile Sina dağında konuşup On emri verdiği tarih olmasıdır. Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Şemoş 2. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2004, 23: 16, 34: 22, s. 286-289, 461; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 30; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 144; Nisim Behar, a.g.e., s. 238.

5 Ester, 7: 1-10; Nisim Behar, a.g.e., s. 328; Adem Özen, a.g.e., s. 227; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 72-76; <http://www.sevivon.com/celebrations.asp?type=hcw&id=16> (13.12.2006).

Pesah Bayramı'nın⁶ ilk iki akşamında Yahudiler evlerinde *Pesah sederi* (Pesah düzeni/sofrası) ismi verilen yemekli bir kutlama yaparlar ve bu kutlama esnasında seder tabağı hazırlarlar. On dört nisan akşamında titizlikle hazırlanan ve Pesah'ın ilk gecesi -diasporada ilk iki gecesi- yenilen seder tabağındaki yiyeceklerin çoğunluğu bitkisel olmakla birlikte, hayvansal gıdalardan kızarmış kuzu bacağı ve iyice kaynatılmış yumurta bulunur. Yiyecekten ziyade sembol olarak sofrada bulunan, köz ateşten geçirilmiş üzerinde biraz da et bulunan kuzu kemiği veya bacağı, Kutsal Mabet yıkılmadan önce kurban edilen kuzu veya keçi yavrusunu, özgürlüğü, zenginliği ve fedakârlık yapmayı simgeler. Pesah gecesinde en önemli vurgu özgürlük üzerine olduğundan, sofrada bulunan kuzu bacağının suda haşlanarak veya tencerede pişirilmiş değil de köz ateşten geçirilmesi, Pesah kurbanının etinin özgür insanlara yakışır şekilde yenilmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Yahudi geleneğinde, etin köz ateşte pişirilerek yenilmesi, lezzetli olmasının yanında hür ve zengin insanların tercihi olarak kabul edilir. Sofrada bulunan iyice haşlanan yumurta ise Mabet döneminde yapılan özel kurbanın anısını canlandırmayı ve yeniden doğuşu ifade etmektedir. Yumurtanın iyice kaynatılması ise tıpkı yumurtanın kaynatıldıkça sertleştiği gibi zor zamanlarda Yahudilerin de birbirlerine daha fazla kenetlenmesi gerektiğini vurgular.⁷ Ayrıca yumurta, Yahudilik'te, birinci derecede akrabası ölen kişilere, komşuları ve arkadaşları tarafından ikram edilen matem yemeğindeki yiyecekler arasındadır. Haşlanmış olarak matemliye ikram edilen yumurtanın, hayatın bir gerçeği olarak, bütün insanların bir gün mutlaka öleceğini temsil ettiğine inanılır.⁸

6 Pesah (Fısıh) Bayramı, Yahudi takvimindeki nisan (abib) ayının on dördüncü akşamı başlar ve yirmi bir nisan akşamına kadar yedi gün devam eder. Hag Amatsot (Matsa Bayramı), Hag Aaviv (Bahar Bayramı) ve Hag Aherut (Özgürlük Bayramı) olarak da isimlendirilmektedir. Musa zamanında Mısır'daki kölelikten kurtuluşun hatırası olarak kutlanan Pesah'ın amacı, Mısır'dan günümüze kadar Yahudilerin çektikleri çileleri hatırlayıp, Yehova'nın kendileriyle birlikte olmasını sağlamaktır. Bu bayramın en önemli özelliği bayram süresince mayalı gıdaların bulundurulmaması ve yenilmemesidir. Vayikra, s. 887; [http://www.sevivon.com/celebrations.asp?Type=how&.id=11\(18.03.06\);http://kaserutr.tripod.com/pesah.htm#arindirma](http://www.sevivon.com/celebrations.asp?Type=how&.id=11(18.03.06);http://kaserutr.tripod.com/pesah.htm#arindirma) (08.11.2006). Ayrıca geniş bilgi için bkz. Mustafa Ünal, a.g.e., s. 133-144.

7 Şemot, 12: 3-11, s. 101-105; The Mishnah, Trans. Herbert Danby, Oxford 1933, Zebahim, 5: 1- 8; Vayikra, s. 887; <http://www.sevivon.com/bayramlar/pesah/seder.asp> (07.12.2006).

8 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd, a.g.e., s. 177; Nisim Behar, a.g.e., s. 399.

Yahudiler için yeni yıl bayramı olan Roş Aşana'nın⁹ ilk iki gecesinde evde *Roş Aşana Sederi* (Roş Aşana düzeni veya sofrası) hazırlanır. Bu sofrada ağırlıklı olarak sebze türü yiyecekler olmakla birlikte, balık ve bir kuzu başı bulunur. Kuzu başı bulunmadığında tavuk başı veya balık başı yenir. Kuzu veya diğer hayvan başları yenilirken Türkçesi, "Senin isteğin öyle olsun ki daima baş olalım, kuyruk olmayalım" olan beraha söylenir. Beraha'dan da anlaşıldığı üzere, kuzu başı yenilmesi, Tanrı'nın Yahudileri daima milletlere baş yapmasını ve köle olmalarını engellemesini sembolize etmektedir. Sofrada yenilen balık, bolluk, doğurganlık ve çoğalmayı temsil eder. Dolayısıyla, Yahudilerin yeni yıl olarak kutladıkları Roş Aşana'da balık eti yenilmesi, hak edilen güzel şeylerin çoğalmasını sembolize etmektedir. Ayrıca Yahudi âdetlerine göre Şabat'tan (cumartesi)¹⁰ önceki akşam genellikle balık yenilmesi, evlilik yoluyla Yahudi neslinin çoğalmasını temin maksadıyla cinsel ilişkiyi teşvik etmek amacıyla yöneliktir.¹¹

9 Roş Aşana, genellikle eylül ayı, bazen ekim ayına denk gelen Yahudiler için on günlük kutsal bir dönemin ilk gününe verilen isimdir ve yeni yıl bayramıdır. Yahudi geleneklerine göre dünyanın Tişri ayının ilk gününde yaratılmış olduğuna inanılır ve kutlama yapılır. Şabat'ta, yapılması yasak olan şeyler –taşınma hariç- Roş Aşana'da da yapılmaz. Kutsal on günlük dönemin son gününe ise *kefaret günü* anlamına gelen *Yom Kipur* denir. Yom Kipur günü Yahudiler için oruç tutma günüdür. Bu günde havrada yapılan ibadetten sonra normalde kurban kesilmesi gerekirken, Kutsal mabet yıkılmış olduğundan, onun yerine Tevrat'ın kurbanla ilgili bölümlerindeki pasuklar okunur. Nisim Behar, a.g.e., s. 259-263, 277-286; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 109-115; <http://www.sevivon.com/celebrations.asp?type=how&id=23> (12.12.2006).

10 Kelime anlamı *işi bırakmak* olan Şabat, haftanın yedinci günü olarak kabul edilen cumartesidir. Günün kutsallığı On emrin dördüncüsü olmasından kaynaklanır. Şabat, Yahudilik'te günün güneşin batmasıyla birlikte başlamasından dolayı, cuma akşamı başlar, cumartesi ilk yıldızın görünmesiyle sona erer. Bu günde melaha (iş-ürün) ismi verilen, üretime dayalı iş yapmak yasaktır. Bu yasaklık, Tanrı'nın yaratma işini altı günde tamamlayıp yedinci günde işi bırakması ve bu günü kutsal ilan etmesiyle ilgilidir. Şabat kutlaması, Mısır'dan çıktıktan sonra Musa zamanından itibaren kutlanılmaya başlanmıştır ve günümüze kadar devam etmektedir. Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Bereşit 1. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2002, 2: 1-3 s. 12-13; Şemot, 16: 22-27, 20: 9-10, 31: 14-16, s. 179, 226-227, 229, 413, 620, 627; Vayikra, 23: 3, s. 501; Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Devarim 5. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2009, 5:15, s. 115; The Babylonian Talmud, Seder Nashim, Kiddushin, 37b; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 148-150; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 172; Nisim Behar, a.g.e., s. 115-116.

11 <http://www.sevivon.com/celebrations.asp?type=how&id=27> (12.12.2006); http://www.sevivon.com/show_family.asp?id=2 (18.03.2006).

2- KUTSAL KABUL EDİLEN SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ

Yahudilik'te eti yenilen hayvanların süt ve sütlerinden imal edilmiş gıdaların yenilmesi kaşerdir. Bunun yanında, Tevrat'ta birçok yerde süt, bolluk ve bereket sembolü olarak kullanılmıştır. Özellikle Şemot'ta, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışıyla ilgili olaylar anlatılırken, gidecek oldukları Kutsal Topraklar, "süt ve bal akan diyar / ülke" olarak nitelendirilmekle, bu bölgenin zengin ve bereketli olduğu vurgulanmaktadır.¹²

Yahudilik'te sütlü ürünlerin kutlamanın bir parçası olarak yenilmesi âdeti, genel olarak Şavuot Bayramı'nda uygulanmaktadır. İki günlük bayram süresince sütlü gıdalar, sütlü kekler ve tatlı yiyeceklerin yenilmesi gerekir. Bu tür yiyeceklerin yenilmesi Tanrı'nın kanunu şerefine yapılır. Diğer taraftan, sütlü ve tatlı yiyecekler Vaat Edilmiş Topraklar'daki bal ve sütü simgeler.¹³

Diğer bayramlarda olduğu gibi Hanuka'da¹⁴ genel olarak bayram sofrasına rastlanmamakla birlikte, bazı yörelerde süttten imal edilmiş ürünlerin yenilmesi gelenek haline gelmiştir. Sütlü ürünler arasında da özellikle peynir ve peynirden yapılmış yiyeceklerin tüketilmesi yaygındır. Bunun sebebi ise isyan sırasında düşman komutanına bol peynir yediren ve çok susamasıyla da devamlı şarap içirerek iyice sarhoş edip kafasını keserek öldüren Yahudi kızının kahramanlık olayını hatırlamak içindir. Bazı bölgelerde bu olayın anısına peynir ve patatesten yapılan *Hanuka latkes* denilen bir yiyeceği yemek, geleneksel bir uygulamadır.¹⁵

12 Şemot, 3: 7-8, s. 21; Devarim, 26: 9, s. 585; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., s. 33.

13 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 33; Nisim Behar, a.g.e., s. 238.

14 Hanuka Bayramı, Yahudilerin II. Mabedi Helenlilerin işgalinden kurtarmak için yaptıkları başarılı isyan anısına kutlanır. Bayram, Yahudi takvimine göre, *kislev* (kasım-aralık) ayının yirmi beşinden, *tebet* (aralık-ocak) ayının ikisine kadar sekiz gün sürer. Bayram, sekiz gün boyunca mumlar yakılarak kutlandığından *Işıklar Bayramı* olarak da isimlendirilir. Sara Yanarocak, "Hanuka", <http://www.salom.com.tr/?PID=2&HID=3795> (16.12.2006); Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 59-61; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 125.

15 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 59-62; Sara Yanarocak, a.g.m., <http://www.salom.com.tr/?PID=2&HID=3795> (16.12.2006).

3- KUTSAL KABUL EDİLEN TAHIL, TAHIL ÜRÜNLERİ VE MEYVELER

Tevrat'ta bitkisel yiyeceklerden, buğday, arpa, bakla, mercimek, darı, çavdar, zeytin, badem, nar, adamotu,¹⁶ üzüm, hurma, elma, pelesenk¹⁷, baharat, reçine, mür¹⁸, fıstık gibi bitkisel ürünler, isim olarak geçmekle¹⁹ birlikte bunlar arasında bazıları Vaat Edilmiş Toprakların ürünü olduğundan dolayı kutsal kabul edilir. Bu ürünler, buğday, arpa, üzüm, incir, nar, zeytinyağı ve hurmadır.²⁰

Yahudilik'te bitkisel ürünler arasında buğday, buğday unu, zeytin ve zeytinyağı diğer ürünlere nazaran biraz daha ön plana çıkmıştır. Zira diğer bitkisel ürünler Yahudi dinî bayramlarında kutlama aracı olmakla birlikte, buğday unu ve zeytinyağı kurban olarak sunulan ürünler arasında bulunmaktaydı. Mabet döneminde yapılan hayvan kurbanı yanı sıra *Minha Kurbanı*²¹ en

16 İbrancesi *Targum* olan adamotu, patatesgiller veya patlıcangillerden kalın köklü, geniş yaprağı, mor renkli çiçeği ve patates büyüklüğünde meyvesi olan bir bitkidir. Kitabı Mukaddes'te *Lüffan* (ekşi nar) olarak geçer. Bereşit, 30: 14-16, s. 227; Tevin, 30: 14-16; T.D.K., Türkçe Sözlük, Ankara 2005, s. 20.

17 Pelesenk, türlü bitkilerden çıkarılan kokulu reçineye verilen isimdir. T.D.K., Türkçe Sözlük, s. 1592.

18 Mür, dikenli bir çalıdan elde edilen, sarı renkli, kokulu reçine sakızıdır: <http://sozluk.sourti-mes.org/show.asp?t=mur> (26.10.2006).

19 Bkz., Bereşit, 25: 34, 27: 28, 37, 37: 25, 42: 3, 25, 43: 11, 45: 23, 47: 14, s. 187, 203, 205, 299, 341, 347, 351, 371, 385; Şemot, 9: 31-32, 29: 2, 34: 22, s. 81, 373, 461; Vayikra, 2: 14, 23: 13-14, 27: 16, s. 35, 509, 661; Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Bamidbar 4. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2007, 5: 15, s. 89; Devarim, 8: 8, 32: 14, s. 183, 731; Hâkimler, 1: 22, 6: 11, 15: 1; Rut, 2: 17, 23, 3: 2, 15, 17; II. Samuel, 4: 42, 5: 23-24, 7: 1, 16, 18, 17: 27-29, 23: 11; I. Tarihler, 14: 14-15; II. Tarihler, 2: 10, 15, 27, 28: 25; Neşideler Neşidesi, 2: 3, 5; Yeremya, 17: 1, 41: 8; Hezekiel, 4: 9, 11, 13: 19, 27: 17; 45: 13; Hoşea, 3: 2; Yoel, 1: 1-121.

20 Şemot, s. 288; Devarim, 8: 8, s. 183.

21 Kelime anlamı hediye, sunu olan Minha, unun zeytinyağı dökülerek çeşitli şekillerde pişirilmesiyle yapılan kurban türüdür. Minha Kurbanı, en kaliteli buğday unu, zeytinyağı ve günlükten oluşur. Çoğu zaman unun yoğrulması için ılık su da eklenir. Minha Kurbanı'nın beş farklı türü vardır. Beş Minhada da sunum aynı malzemedan yapılmakla birlikte farklı şekillerde pişirilir. Minha, malzemesinin basitliği ve ucuzluğu nedeniyle, hayvan kurbanı yapmaya gücü yetmeyenler için alternatif kurban özelliği taşımaktadır. Günümüzde kurbanların kabulü Mabetin varlığına bağlandığından, Minha Kurbanı da uygulanmamaktadır. Minha Kurbanı hakkında Geniş bilgi için bkz., Vayikra, 2: 1-13, s. 22-31, 878; The Babylonian Talmud, Seder Kodashim, Menahoth, 104b.

kaliteli buğday unu, zeytinyağı ve günlükten²² yapılırdı. Minha Kurbanı'nda sunulan buğday unu, insanın yeme alışkanlığının temelini oluşturduğundan, hayatın tamamen Tanrı'nın elinde olduğunun kabullenilmesini ifade etmektedir. Zeytinyağı, refahın, günlük ise mutluluk ve memnuniyetin simgesidir. Dolayısıyla Minha Kurbanı getiren kişi, bununla refahın, mutluluğun ve doygunluğun sadece ve doğrudan Tanrı'dan geldiğini göstermiş olur.²³ Diğer taraftan, İshak, Esav yerine Yakup'u mübarek kılarak, "*Ve Tanrı sana göklerin çiğinden ve yeryüzünün yağından (versin ve) bal, buğday ve şarap bahşetsin.*" duasında geçen buğday, Yahudi geleneğinde hayatın temel gerekliliklerini temsil eder. Ayrıca buğdayın Tevrat öğretimi konusunda da simgesel bir anlamı vardır. Bu manada buğday, Tevrat metin ve kanunlarının, temel ve kesinlikle gerekli öğrenimini sembolize etmektedir.²⁴

Yukarıda Tevrat'ta ismi geçen ürünlerin bazısı ve kutsal kabul edilen yedi ürün -buğday, arpa, üzüm, incir, nar, zeytinyağı, hurma- Yahudilik'te, Şabat başta olmak üzere, bazı bayramlar için kutlama aracı durumundadır. Şabat kutlaması için cuma akşamı Yahudi aileleri evlerinde, Şabat yemeği yerler. Buna birinci *seuda* (ziyafet) denir ve sofrada diğer yiyeceklerin yanında iki bütün *halot* (ekmek) bulunur. Bu yemekte evin en iyi tabakları ve beyaz bir örtü kullanılır. Beyaz sofranın örtüsü, Yahudilerin çölde buldukları sürede yedikleri, toprağı kırağı gibi kaplayan beyaz renkli manın hatırası içindir. Sofraya konulan iki tam ekmek, Tanrı'nın Şabat öncesi iki misli gönderdiği manı temsil etmektedir. Sofrada bulunan iki ekmek, bir gelin duvağı misali bir örtüyle örtülür ve örtü dua okunduktan sonra kaldırılır. İki ekmeğin örtü ile örtülmesi, normal günlerde ekmeğe dua okunduktan sonra yiyerek başlanırken, Şabat akşamı ilk dua şaraba söylendiğinden ekmeğin ikinci plana düşmemesi içindir. Ancak üzümden yapılmış şarap bulunmayan Şabat sofrasında ekmeğin örtülmesine gerek yoktur, zira böyle şaraba kuduş söylenmediğinden, ilk kuduş ekmeğe söylenir. Ayrıca Şabat sabahı sinagogdan çıktıktan sonra en kısa

22 Günlük, Arabistan ve Hindistan'da yetişen boswellia cinsi ağaçlardan elde edilen reçinedir. Yarı saydam ve sarımtırak olan bu reçine, yakıldığında kuvvetli bir koku verir. Şemot, s. 404; Vayikra, s. 24.

23 Vayikra, 2: 1-2, s. 22-25; Mezmurlar, 104: 15; Vaizler, 104: 15; The Babylonian Talmud, Menahoth, 51, 85a, 88a; The Babylonian Talmud, Kiddushin, 69b.

24 Bereşit, 27: 28, s. 203.

sürede yemek yemek gereklidir. Bu yemeğe ikinci seuda denir. Yemek en geç güneşin doğmasının üzerinden altı saati geçmeden yenilmeli ve o gün altı saatten fazla aç kalınmamalıdır. Şabat akşamında olduğu gibi Şabat sabahındaki sofrada da ekme ve şarap bulunması gerekir. İkinci seudada kiduş söylenmeden bir şey yenilmez ve içilmez. Yapılması zorunlu olan üçüncü seuda ise öğle sonrası ile güneş batmadan yarım saat önceki zaman arasında yapılır. Şayet Şabat çıkışı Yom Tov (Pesah'ın yedinci veya sekizinci günü)'a denk gelmiş ise güneş batmadan iki saat önce yapılmalıdır. Güneş batmadan yarım saat önce üçüncü seudaya başlanmış ise güneş battıktan sonra yemeğe devam etmenin bir sakıncası yoktur. Fakat akşam ibadeti (*arvit*) için yemeğe ara verilmiş ise Şabat'tan ayrılma duası *Avlada*²⁵ söyleninceye kadar yemek yenilmez. Üçüncü seudada iki tam ekmeğin bulunması zorunlu değildir, ama bir tam ekmeğin bulunması gereklidir. Üçüncü seuda için iştahı olmayan biri en az bir hamur işi veya meyve yemelidir.²⁶

Yahudilik'te yiyeceklerle ilgili kurallara titiz bir şekilde uyulması gereken bayram Pesah'dır. Bu bayram süresince doğal ve mayasız olan her türlü yiyeceğin yenilmesi gerekmektedir. Bu manada işlenmemiş et, balık, yumurta gibi hayvansal ürünler yanında, sebze, meyve, kuruyemiş cinsi, kahve, çay, şeker, yağ, tuz gibi gıdaların tüketilmesi gerekir. Şayet gıda maddesi birtakım işlemlerden geçirilerek üretilmiş ise böyle ürünlerde, Hahambaşılık kontrolünde üretildiğini ve içerisinde maya (hamets) bulunmadığını bildiren *kaşer lepesah* (Pesah için kaşer) ibaresi bulunanların yenilmesi zaruridir.²⁷

Pesah'da kullanılan ve kutsal kabul edilen mayasız ekme, Tevrat yorumcularına göre, ilk defa, İbrahim'in kendisine misafir olarak, insan suretinde gelen üç meleğe yaptığı ikramda yer almıştır. Onlara göre, üç melek İbrahim'i ziyarete Pesah'da gelmiştir. Bu nedenle İbrahim, ikram edeceği ekmeğin hamurunu Sara'ya yoğurtmuş, acele etmesini ve küçük ekmeğe yapmasını söy-

25 *Avlada*, sözlükte ayrılma anlamına gelir. Dini literatürde ise genelde kutsal bir şeyden kutsal olmayana ayırmak için kullanılır. Ayrıca, Şabat ve bayram bitimlerinde *Avlada* isimli bir dua okunur. Böylece kutsal gün ile normal gün arasında ayırım yapılmış olur. Bereşit, s. 509.

26 Nisim Behar, a.g.e., s. 140-150; <http://www.sevion.com/celebrations.asp?type=how&id=1>.

27 <http://www.sevion.com/celebrations.asp?type=how&id=11> (18.03.06); <http://kaserutr.tripod.com/pesah.htm#arindirma> (08.11.2006).

lemiştir. Böylece İbrahim, hamurun mayalanmadan pişirilmesini istemiştir. Yahudi geleneğine göre, İbrahim ve Sara her ne kadar Tevrat'ın verilmesinden önce yaşamış olsalar da, Tevrat'ta bildirilen dinî uygulamaları yerine getirdiklerine inanılır.²⁸ İbrahim gibi *Lut*'un da kendisine misafir olarak gelen, iki meleşe yaptığı ikramlar arasında mayasız ekmeğin bulunduğu sözlü rivayetlerde yer alır. Tevrat yorumcuları, meleklerin *Lut*'un yanına on beş nisanda geldiklerinden dolayı *matsa* (mayasız ekme) ikram edildiğini ve böylece ilerde bu tarihin Pesah olacağını işaretinin verildiğini belirtmektedirler.²⁹

İbadet maksadıyla mayasız ekmeğe yeme uygulaması Musa döneminde Mısır'dan çıkışla birlikte Pesah (fışh) bayramında başlamıştır.³⁰ Zira Tanrı Yehova, Musa'ya önceden Mısır'dan çıktıktan sonra yapması gerekenleri bildirirken, mayasız ekmeğe hususunda şöyle demiştir: *"Yedi gün boyunca matsa (mayasız ekme) yiyin. Ancak ilk gün (öncesinde) mayayı evlerinizden tamamen kaldırmış olmalısınız; çünkü ilk günden yedinci güne kadar her kim hamets (mayalı) yerse Yisrael (İsrail)'den kesilip atılacaktır. Matsaları gözetmelisiniz; çünkü topluluklarınızı Mısır ülkesinden tam olarak bu günde çıkarmış olacağım. (Dolayısıyla) Bu gün, ebedi bir kanun olarak tüm nesillerinizde korumalısınız. İlk (ayda), ayın 14'ü akşamı matsa yemelisiniz; ayın 21'i akşamına kadar. Yedi gün boyunca evlerinizde (kesinlikle) maya bulundurulmamalıdır. Zira her kim mayalı herhangi bir şey yerse Ger ya da doğuştan Yahudi (olması bakımından), o can Yisrael toplumundan kesilip atılacaktır. Mayalı olan hiçbir şey yemeyin. Yaşadığınız her yerde matsa yiyin"*³¹ Böylelikle Pesah'da mayasız ekmeğe yeme uygulaması Yahudiler için dinî bir kural haline gelmiştir. Pasukta belirtilen ilk günde Mısır'dan çıkış, yedinci gün ise Kızıldeniz'in yarılışı gerçekleşmiştir. Bu bayramda mayasız ekmeğe yenilmesinin sebebi Mısır'dan acele ile çıkışı ve Tanrı Yahve karşısında kibirlenmemeyi sembolize etmek içindir. Zira *"Mısır'dan çıkardıkları hamuru matsa çörekleri (şeklinde) pişirdiler. Zira Mısır'dan kovuldukları ve (dolayısıyla) oyalanamadıkları için (hamur) maya-*

28 Bereşit, 18: 1: 6, s. 117-119.

29 Bereşit, 19: 3; Tekvin, 19:3, s. 124-125.

30 Şemot, 12: 8,14- 19, 13: 6-7, s. 105, 109-111, 129.

31 Şemot, 12: 15, 17-20, s. 109-113.

lanmamıştı. Kendilerine yolluk da hazırlayamamışlardı.³² pasuğu, Mısır'dan kaçış anında hamurun mayalanmasını bekleyecek kadar zamanlarının olmadığı ve acele etmeleri gerektiğini bildirmektedir. Ayrıca mayasız ekmek, pişirildiğinde kabarmaz. Dolayısıyla kabarmayan mayasız ekmek yemek, ki-birden ziyade, insandaki tevazuyu pekiştirmeyi temsil etmektedir. Pesah için yapılacak matsa, "beş çeşit tahıl" tabiri kullanılan, buğday, arpa, çavdar, yulaf veya darıdan yapılması gerekir. Fakat Yahudilik'te matsanın buğdaydan yapılması gelenektir. Pesah'da önemli bir yeri olan kutsal mayasız ekmek, din adamı gözetiminde yaklaşık 2 kg.lık un ile kuyu, çeşme veya nehir suyunun karışımından yapılır ve on sekiz dakika içerisinde pişirilmesi gerekir. Zira sürenin geçmesi hamurun mayalanmasına neden olacağından Pesah'ta yenilmez. Hahamlar bunun, yapılacak olan hayırlı bir işin geciktirilmeden hemen yapılması gerektiğine de vurgu olduğunu ifade etmektedirler. Nası Mısır'dan çıkışta bir anlık gecikme İsrailoğullarının felaketi olabileceğinden acele ile çıkıldığı gibi, geciktirilen bir yardımın da bir Yahudi'nin felaketi olabileceğinden, geciktirilmemesi gerektir.³³

Pesah bayramı'nın ilk iki akşamında hazırlanan Pesah sederinde üç matsa bulunur. *Yahats* denilen sederdeki matsalar hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlardan birisine göre, tabakta bulunan üç matsadan biri, Mısır'dan çıktıktan sonra çölde Tanrı'nın gökten gönderdiği man'a, diğer ikisi ise Mısır'dan çıkışın anısını simgelemektedir. Diğer bir yoruma göre, üç matsa, İbrahim, İshak ve Yakup'u temsil ettiği gibi, kölelikten kurtulmak için risk alabilmeyi de sembolize etmektedir. Başka bir yorum ise üç matsanın birisinin Koenleri, diğerinin Levilileri ve üçüncüsünün de İsrail'i temsil ettiği yönündedir. Matsaların yanı sıra seder tabağında, bitkisel ürünlerden, *karpas* (kereviz yaprağı), *maror* (marul), *haroset*³⁴ ve şarap bulunur. Tabakta bulunan karpas, Mısır'daki esaret yıllarında Yahudilerin çektikleri acıları hatırlatmak için yenilen acı otlardır. Acı ot olarak yenilen kereviz yaprağı veya maydanoz, ya-

32 Şemot, 12: 39, s. 121.

33 Şemot, s. 111; Nisim Behar, a.g.e., s. 191-194; <http://kaserutr.tripod.com/pesah.htm#arindirma> (08.11.2006).

34 Haroset, fındık, meyve ezmesi ve sirke karışımından elde edilen ve içine acı otlar katılan yiyecektir. The Mishnah, Moed, Pesahim, 10: 3.

ban turpu, sarımsak gibi bitkiler, kölelik yıllarında dökülen ter ve gözyaşlarını anımsatmak için tuzlu su veya sirkeye batırılarak yenilir. Karpasda olduğu gibi marul da esaret yıllarındaki ızdırapları simgeler. Fakat marul ile vurgulanmak istenen esas amaç, marulun yenildiğinde en sonda ağızda bir acılık bıraktığı için Mısır yıllarındaki en son dayanılmaz acıları hatırlatmaktır. Elma, tarçın, badem, kuş üzümü, şarap karışımından elde edilen ve koyu kıvamda olan haroset ise Mısırlıların Yahudilere, piramitlerin inşası için yaptırdıkları inşaat harcını ve kerpiç tuğlaları hatırlatmak için yenir. Pesah sofrasında yemeğin sola yaslanarak yenilmesi gelenektir. Yaslanmak, Yahudilerin özgürlüğünü sembolize etmekte, yaslanmanın sol tarafa olması ise yemek esnasında hazımla ilgili bir problemin olmasını engellemek içindir.³⁵

Yahudilik'te ekmeğin yenilmesinin zorunlu olduğu bayramlardan bir diğeri, Sukot Bayramı'nın (Çadır Bayramı)³⁶ birinci ve ikinci günüdür. Bayram için yapılan suka (çardak) bayram günleri, hava şartları elverdiği ölçüde, ev gibi kullanılması gerektiğinden, yemeklerin özellikle de ekmeekli yiyeceklerin burada yenilmesi gerekir. İçecek, meyve ve ekmeksiz yiyeceklerin çardak dışında yenilmesinin bir sakıncası yoktur. Fakat bayramın ilk iki gecesi hava iyice karardıktan sonra, çölde Tanrı'nın gökten gönderdiği manı temsil eden, *hallah* isimli ekmeğin somunundan en az 27 gr. yemek zorunludur. Ayrıca bayramın ilk yedi günü toplam on dört defa çardakta yemek yeme yükümlülüğü bulunmaktadır.³⁷

Purim'deki seudaya (ziyafet) ekmeğin yenilerek başlanır. Ekmeğin haricindeki bitkisel ürünlerden, haşlanmış fasulye ve bezelyenin yanında, haşlanmış nohut, kuru erik, hurma gibi ürünlerin doldurulmasıyla yapılan üçgen şeklin-

35 Şemot, s. 105; Nisim Behar, a.g.e., s. 211-224; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 17-18; The Mishnah, Pesahim, 10: 3; <http://www.sevivon.com/bayramlar/pesah/seder.asp> (08.12.2006).

36 Sukot Bayramı (Çadır Bayramı), Yom Kipur'dan beş gün sonra Tişri ayının on beşinde, Mısır'dan çıktıktan sonra çölde açlık içinde yaşayan İsrailoğullarını hatırlamak için kutlanır ve yedi gün (diasporada sekiz gün) sürer. Sukot Bayramı'nın ilk iki ve son iki günü Yomtov olduğundan Şabat'ta olduğu gibi iş yapılmaz. Bu bayramın en önemli özelliği bayram günlerini hava şartları uygun olduğu takdirde *Sukot*'da (çardak) geçirmektir. Sukot'da ülke ürünlerinin hasat edilmiş olduğundan kutlamalar bir bakıma Tanrı'nın vermiş olduğu ürünlere şükranın ifadesi durumundadır. Vayikra, 23: 33-44, s. 524-537; Nisim Behar, a.g.e., s. 290-292; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 117.

37 Nişim Behar, a.g.e., s. 290-291; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 120.

deki çörekler bu ziyafetin en önemli yiyecekleri arasındadır. Üçgen şeklindeki çörekler, Yahudileri yok etmek için kralı kandıran ve Yahudileri asmak için kurduğu darağacında kendisi asılan vezir Haman'ın kulaklarını temsil eder.³⁸

Bitkisel ürünlerin kutlama aracı olarak kullanıldığı bayramlardan bir diğeri yeni yıl bayramı olan Roş Aşana'dır. Bu bayramda bitkisel yiyeceklerden, elma veya elma tatlısı, kabak, pırasa, pancar, pazı³⁹ ve hurma iyi şeyleri simgeledikleri için yenilmelidir. Roş Aşana'nın her iki gecesinde evde yapılan seremonilerde, yukarıdaki bitkisel ürünlerden en az bir lokma yenilmesi gerekir. Elma veya elma tatlısı, yeni yılın tatlı başlaması ve yılın tamamının tatlı geçmesi temennisiyle yenilmektedir. Diğer bitkisel yiyeceklerin yenilme sebebi, her ürünle ilgili İbranice okunan dualarda geçen bazı kelimelerle benzeştirilerek izah edilmektedir. Bu manada, İbranicesi *karti* olan pırasanın, *şeyikaretu* (yok olsunlar) kelimesine benzediğinden, Yahudilerin düşmanlarının yok olmasını; İbranicesi *salka* olan pazının *şeyistaleku* (uzaklaşınlar) kelimesine benzediğinden, Yahudilerin düşmanlarının uzaklaşmasını; İbranicesi *tamar* olan hurmanın *şeyitamu* (sona ersinler) kelimesine benzediğinden, düşmanların tükenmesini; İbranicesi *kera* olan kabak ise *şetika* (yırtılsın) kelimesi ve *veyikareu* (okunsunlar) kelimesiyle aynı kökten geldiğinden, Yahudiler için verilmiş kötü kararın yırtılması ve hak ettikleri iyiliklerin okunmasını sembolize ettiğinden yenildiği belirtilir.⁴⁰ Dolayısıyla, Roş Aşana'da elma veya elma tatlısı dışındaki bitkisel ürünlerin yenilmesiyle, düşmanlardan Tanrı'nın yardımıyla kurtulma amaçlanmaktadır.

Mabet zamanında tahıl takdiminin yapıldığı Şavuot Bayramı, arpa ve buğday hasadıyla ilgili bayramlardan birisidir. Arpa hasadı döneminin sonu ve buğday hasadına başlama günü Şavuot olarak kutlanır. Şavuot aynı zamanda *Bikurim*'i (İlk turfanda meyvelerin sunumu) de simgeler. Mabet dönemin-

38 Adem Özen, a.g.e., s. 227; Ester, 7: 1-10; http://www.sevivon.com/celebrati_ons.asp?type=how&id=9 (13.12.2006).

39 Pazı, ıspanakgillerden yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitkidir. <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul>. (12.12.2006).

40 The Babylonian Talmud, Seder Kodashim, Kerithoth 6a; Nazlı Doenyas, "Roş Aşana Sederi", Salon Gazetesi, <http://www.salom.com.tr/news/print/13025-Ros-Asana-Sederi.aspx> (13.02.2012); <http://www.sevivon.com/celebrations.asp?type=how&id=27> (12.12.2006).

deki Şavuot kutlamalarının ana temelini, Tanrı'ya, İsrail topraklarında yetişen en kaliteli buğdaydan iki demetin takdim edilmesi oluşturmaktaydı. Takdimde buğdayın kullanılması, daha önce belirttiğimiz gibi, Yahudi geleneğinde hayatın temel gerekliliklerini temsil etmesi ve Tevrat'ın metin ve kanunlarının öğrenilmesi gerekliliğinin sembolü olmasındandır. Yine Mabet döneminde, "Toprağın ilk turfandaları, Tanrı'nın, Aşem'in Evi'ne getir"⁴¹ pasuğu gereği yılın ilk turfanda meyvelerinin Bey-ha Mikdaş'a getirilme zorunluluğu vardı. Mabede getirilecek olan toprağın ilk turfandaları (bikurim), İsrail ülkesine özgü, buğday, arpa, üzüm, incir, nar, zeytinyağı ve hurmadan oluşan yedi tür üründür. İsrail ülkesinin sınırları dışındaki yerlerde yetişen ürünler Bey-ha Mikdaş'a getirilmez. Ürün sahibi, *reşit* ismi verilen ağaçta ilk çıkan meyveyi gördüğünde bunu saz parçasıyla işaretler, Bey-ha Mikdaş'a ait olduğunu beyan eder ve olgunlaştığında -yakın yerde ise taze, uzak yerde ise kurutarak Mabet'e getirirdi. Ayrıca yılın yeni buğdayından yapılmış iki somun ekmeği de mabede getirmesi gerekirdi. Mabede getirilen bu iki somuna *Lehem Bikurim* ismi verilirdi. Bu meyveleri ve Lehem Bikurim'i Koenlerden başkası yiyemezdi. Bu ekmeğin ve meyvelerin neşe içerisinde yenilmesi gerektiğinden, yas tutan Koenlerin yemesi yasaktı. Bu uygulama, Yahudi'nin bu dünyada yaptığı işlerin ilk meyvesini Tanrı'ya adaması gerektiğini ve böylece bu dünyanın gerçek sahibinin Tanrı olduğunu beyan etmiş olacağını sembolize etmektedir. Ayrıca başarı ve refahın kaynağı, Tanrı'nın gönderdiği berekete bağlı olduğundan kişinin maddi kazancının ilk ürünlerini Tanrı'ya adaması gerekliliğini ifade etmektedir. Fakat günümüzde Mabet olmadığından ilk turfanda ürünler, Koenlere verilmez, bunun yerine İsrail'deki *Keren Kayemet le-Yisrael'e* (İsrail Ulusal Arazi Fonu) bağışta bulunulur. Ayrıca Bikurim Bayramı da sadece Kudüs'te kutlanır.⁴²

Üzüm, incir, nar, zeytin ve hurmadan oluşan beş meyve, Şavuot meyveleri olduğundan Yahudi geleneğinde ayrı bir öneme sahiptir. Musa'nın çölde Kenan ülkesi hakkında bilgi toplamak için gönderdiği kişilerin dönüşte getir-

41 Şemot, 23: 19, 34: 26.

42 Bereşit, s. 203, Şemot, 23: 19, 34: 26, s. 288-289, 463; The Mishnah, Zeraim, Bikkurim, 1: 1-3, 10; Devarim, 8: 8, 26: 1-10, s. 183, 577-587; The Babylonian Talmud, Seder Zera'im, Berakoth, 41b; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 31; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 146.

dikleri ürünler arasında üzüm, nar ve incir yer almaktadır. Fakat bu ürünler arasında en önemli vurgu üzüme yapılmıştır. Diğer taraftan üzüm, İsrail ülkesinde yaşayanların başlıca önemli geçim kaynakları arasındadır.⁴³ Üzümden yapılan şarap ise, ileride bahsedeceğimiz üzere, hemen her törensel seremonilerin değişmez içeceği'dir.

Yahudi geleneğinde önemli bir yer tutan incir ise Tevrat'ın sembolü durumundadır. Diğer meyvelerin bir çoğunun çekirdek, kabuk gibi yenilmeyen, atılan kısımları bulunurken, incir, çekirdeği ve kabuğu dâhil, tümüyle yenilebilen bir meyvedir. İncirin bu faydalı durumu Tevrat için de geçerlidir. İncirin her çekirdeği gibi, Tevrat'ın da her cümlesi ve kelimesinin boşuna olmadığına, bir faydayı ifade ettiğine inanılır. Bu nedenle incir ağacını gören bir Yahudi'nin dua etmesi gerekli görülmüştür.⁴⁴

İncir gibi Yahudi geleneğinde narın da önemli bir anlamı vardır. Tanrı, Musa'ya Mısır'dan çıktıktan sonra *Buluşma Çadırı* yapmasını istemiş ve bunu nasıl ve ne şekilde yapacağını bildirmiş, o da Mısır'dan çıkıştan sonra, tarif üzerine *Buluşma Çadırı*'nı yapmıştır.⁴⁵ Tanrı, Musa'ya aynı zamanda Koenlerin ibadet elbiselerinin nasıl ve ne şekilde olacağını da tarif ederken, elbiselere nar motifi yapmasını istemiştir.⁴⁶ Ayrıca Süleyman, mabedi inşa ederken, mabedin eyvanına iki büyük sütun diktirmiş ve bunların üzerine nar motifi yaptırmıştır.⁴⁷ *Rimonim* adı verilen nar motifi, halen Tevrat rulolarının başlıklarında bulunmaktadır. Gerek Koenlerin elbiseleri üzerinde bulunan, gerekse Kutsal Mabet sütunları ve Tevrat ruloları başlarında bulunan nar motifleri, Yahudilik'te çoklukta birliğin sembolüdür. Başka bir ifade ile nar, Yahudilerin mümkün olduğu kadar çoğalmaları ve bu çokluk içinde tek vücut olmalarının ifadesidir. Narın kalın kabuğu altındaki ince zar ve küçük bölmecikler içerisindeki nar taneleri, İsrailoğullarını, bölmecikler kabileleri, iç zar Yahudilik

43 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 31, 33-34; Devarim, 8: 8, s. 183; Bamidbar, 13: 17-24, s. 243-249.

44 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 33.

45 Bkz., Şemot, 26: 1-36, 27: 1-21, 36: 1-38, 37: 1-29, 38: 1-31, 39: 1-42, s. 323-333, 333-343, 481-485, 487-489, 491-499, 499-505.

46 Bkz., Şemot, 28: 1-8, 28: 33-34, 39: 22-29, s. 343-347, 363, 501-503.

47 I. Kirallar, 6: 1-10, 7: 15-20, 42.

kavramını ve dışındaki kalın kabuk ise Yahudileri koruyan, birlik içinde tutan Tevrat'ı simgelemektedir.⁴⁸

Zeytin ağacı ve zeytinyağının Yahudilik'teki önemi, zeytin dalının özgürlük ve barış sembolü, zeytinyağının ise kutsama aracı olmasından kaynaklanmaktadır. Tufandan sonra, Nuh'un suların çekilip çekilmediğini öğrenmek için gönderdiği güvercin, ağzında yeni koparılmış zeytin yaprağıyla gelmiştir. Yahudi âlimleri, güvercinin acı olduğu için yenilmeyen zeytin yaprağıyla dönmesini, özgürlükle bütünleştirmişler ve bunun "Özgür iken yenen en acı yiyecek bile, kölelikte yenen en lezzetli yiyecekten daha iyidir" sözüyle ifade etmişlerdir.⁴⁹ Tevrat'ta zeytin ağacının (yaprağı) ilk defa geçtiği bu olay, zeytin ağacının bulunduğu yerin yaşamaya elverişli bir yer olduğunu ima etmekle birlikte ileride Yahudilerin, zeytin dalına kutsallık, yağını ise kutsama aracı olarak kullanacaklarının işaretini de vermektedir. Zira İshak, Tanrı'nın kendisine seslendiği rüyadan uyandıktan sonra yastık olarak kullandığı taşı oraya dikerek tepesine zeytinyağı dökmüş ve bu yere *Beyt-el* (Tanrı'nın evi) ismini vermiştir.⁵⁰ İshak'ın yapmış olduğu bu uygulamayı, Yakup da Tanrı'nın kendisine görüldüğü yerde tekrarlamıştır. Musa da Buluşma Çadırı'nı, Ahit Sandığı'nı, mezbahı, *menorayı* kutsamak için zeytinyağını kullanmıştır. Bir yerin ve Buluşma Çadırı'nın ibadet araçlarının kutsanması için yapılan bu uygulama, Koenlerin kutsal göreve atanması ve tahta geçen krallar için de tatbik edilmiştir.⁵¹ Diğer taraftan zeytinyağı, Musa zamanında Buluşma Çadırı'nın kandillerinin ve Süleyman zamanından yıkılıncaya kadar, Kutsal Mabet'in menorası ve diğer kandillerin yakıtı olmuştur.⁵² Bu yağın saf ve berrak olması gereklidir. Zeytinyağının saf ve berrak olması, diğer yağlara nazaran, kandil fitili tarafından kolay emilip daha çok parlak ışık vermesi yanında, Harun oğulları arasından seçilecek Koenlerin daima saf ve temiz olmaları gerekti-

48 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 33-34; http://www.sevixon.com/show_symbol.asp?id=4 (14.12.2006).

49 Bereşit, 8: 8-11, s. 48-49.

50 Bereşit, 28: 10-19, s. 213.

51 Bereşit, 35: 9-15; Şemot, 27: 20-21, 29: 7, 29: 21, 30: 25-30, 40: 9-13, s. 340-343, 375, 379, 401-403, 507; Vayikra, 8: 9-11, s. 127-129; Bamidbar, 4: 16, s. 61; II. Kırallar, 9:3; Hâkimler, 9: 9.

52 Şamot, 25: 6, 27: 20, 35: 8, 14-15, 28, 39: 37, s. 306, 341, 475, 479, 505; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 34.

ğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, saf ve berrak zeytinyağı, Yahudilerin yüksek amaçlarına ulaşmak için yolunu aydınlatan akıl ve kutsiyeti de temsil etmektedir.⁵³

Şavuot meyvelerinden olan hurma ve hurma ağacı, Yahudilik'te faydalı ve dürüst insanı temsil etmektedir. Tohumla değil de köklerinden çıkan filiz veya tomurcuklarla dikilen hurma ağacı gibi her Yahudi'nin de topluma faydalı olması istenir. Başka bir ifade ile meyvesi yenilen, eskiden dalları çadırların üstünü örtmek, lifleri de kumaş dokuma için kullanılan hurma ağacı, her yönüyle dürüst ve topluma faydalı olan Yahudi'yi simgelemektedir.⁵⁴

Özelliklerini kısaca belirtmeye çalıştığımız Şavuot meyveleri ve tarım ürünleri aynı zamanda Tu Bişvat Bayramı'nda⁵⁵ kutlama için hazırlanan sofrada bulunması gereken yiyeceklerdendir. Bayram için hazırlanan sofraya Sefarat ve Eşkenaz geleneklerinde farklılık göstermektedir. Sefarat geleneklerinde, Tu Bişvat'ta kurulan kutlama sofrası, Pesah seder sofrası gibidir. Sofrada on beş çeşit meyve bulunur ve bunlardan buğday, arpa, üzüm, nar, incir, zeytin ve hurmadan oluşan yedisi, Kutsal Topraklarda yetişen ürünlerdendir. Sofrada bulunan her meyve için dua okunur ve kutsanır. Bunun yanında *maot perot* (meyve parası) toplanır ve fakirlere dağıtılır. Eşkenaz Yahudileri, (özellikle Avrupa'nın kuzeyinde yaşayanlar) Kutsal Topraklarda yetişen meyveleri çok zor elde ettiklerinden, bu bayramda yaşadıkları bölgenin meyveleriyle bayramı kutlarlar. Doğu Avrupa Yahudileri ise portakal çok pahalı olduğundan bunun yerine, kuru üzüm, hurma ve badem yemeyi tercih ederler. Bunun yanında *bokser* adı verilen bir ekmek de sofrada bulunur. Eşkenaz Yahudilerinde de meyveler yenilirken dua okunur. *Hasidiler*⁵⁶ ise kutlamalarda güzel ve olgun

53 Şemot, 27: 20, s. 341.

54 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 34.

55 Tu Bişvat Bayramı, Yahudi takviminde şevat (ocak-şubat) ayının on beşinde, *Bitkilerin ve Ağaçların Yeni Yılının Başlangıcı*" anlamında kutlanır. Bayramın hikâyesi Tevrat ve diğer dinî literatürlerde bulunmamakla birlikte, Yahudi geleneğinde ağaç ve diğer bitkilere köklerden dallara öz suyunun yürümesiyle yeniden hayat bulmaya başlaması bu tarihten itibaren olduğuna inanıldığından, ürünlerin ve meyvelerin bol olması için kutlama yapılır. Mustafa Ünal, a.g.e., s. 147; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 65-68.

56 Hasidiler, kurucusu İsrail Ben Eliezer (1700-1760) olan ve Hasidim veya Hasidizm diye isimlendirilen, Doğu Avrupa Yahudileri arasında çıkan ve mistik özellik taşıyan grup üyelerine verilen isimdir. Paul Johnson, Yahudi Tarihi, Çev. Filiz Orman, İstanbul Tarihsiz, s.

olan limonu kutsarlar. Diasporadaki Yahudilerin, bayram kutlamalarında bu meyveleri yemeleri, Kutsal Topraklar ile aralarında duygusal bir bağ oluşturmak içindir. Aile fertleriyle birlikte sofrada yenilen meyveler, Kutsal Toprakları hatırlattığı gibi, oraya olan duygusal bağlarını da kuvvetlendirmektedir.⁵⁷

Kutsal kabul edilen meyvelerden bir diğeri ise *Orla* (yeni dikilen ağacın üç yıl meyvesinin yenilmemesi) kuralının kalktığı dördüncü yılında olgunlaşan meyvelerdir. Bu meyvelere *neta revai* (dikimin dördüncü yılına ait meyve) denir ve ürünün tamamı *Maaser Şeni*⁵⁸ hükmünde olduğundan kutsal kabul edilir. Neta revainin tamamı toplanıp Kudüs'e getirilir ve halka dağıtılır. Aslında bu meyvelerden bahçe sahibi de yiyebilir. Fakat beşinci yıl ürünü gibi istediği tasarrufta bulunamaz. Ürünün Kudüs'e getirilmesi, tarla sahibinin Kudüs'ün manevi iklimini teneffüs etmesi ve hahamlar ile görüşerek Tanrı bilincinin köklü hale gelmesini sağlamak içindir.⁵⁹ Yeni dikilen ağacın meyvesinden yeme, satma gibi her yönüyle sahibine helal olabilmesi için ağacın dört yılı bitirmesi yani beşinci yıl içerisinde olması Tevrat'ın emridir. Midrash'ta, neta revainin dördüncü yılda Kudüs'e getirilip dağıtılmasının, Âdem ve Havva'nın işlemiş olduğu günahı kurtulmak için yapıldığını ima edilmektedir.⁶⁰

Yahudi toplumunda dinî bayramların yanı sıra doğum, sünnet, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde yapılan uygulamalarda da bazı tahıl ve meyvelerin kullanılması ve yenilmesi geleneği bulunmaktadır. Yahudi âdetlerine göre, bebek bekleyen kadın, hamileliğinin beşinci ayından itibaren, doğacak olan çocuğu için birtakım hazırlıklara başlayabilir. Özellikle doğacak olan ço-

---

676; Benjamin Blech, a.g.e., s. 320-321; http://www.sevivon.com/show_life.asp?id=115 (15.12.2006).

57 Devarim, 8: 8, 26: 1-10, s. 183; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 65-70; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 147-148.

58 Maaser, çiftlik hayvanlarından, tüm toprak ürünlerinden, şaraptan ve yağdan ayrılan onda birlik kısma denir. Maaser Şeni (İkinci Maaser) ise tarım ürünlerinden Koellere ayrılan % 2'lik Teruma ve Levililere ayrılan % 9,8'lik Maaser Rişon (ilk Maaser)den arta kalan % 88,2'lik üründen ayrılan ikinci bir ondalık paya denir. Maaser Şeni, Şemita döngüsünün birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci yıllarında Kudüs'e götürülür ve oradaki halka dağıtılarak tüketilir. Ürünün çok olduğu veya yolun uzun olduğu durumda Maaser Şeni satılarak parasıyla Kudüs'te yiyecek ve içecek satın alınarak Kudüs'te halka dağıtılır. Vayikra, s. 875, 898.

59 Vayikra, 19: 24, s. 410; The Mishnah, Nashim, Kiddushin, 1: 9.

60 Vayikra, 19: 24-25, s. 410, 413; The Midrash Rabbah Vol. IV, Leviticus, s. 315.

cuğun elbiselerinin hazırlanabilmesi için *Kortadura de Faşadura* (Bebek giysilerinin hazırlanması) adı verilen bir tören düzenlenmesi gerekir. Törende yeni doğacak çocuğun ilk defa giyeceği gömleği dikmek için kumaş kesildiğinde üzerine -yaygın olmamakla birlikte- şeker, pirinç ve altın paralar atılır. Bu uygulama ile doğacak olan bebeğin, ömrünün uzun, mutlu ve bereketli olması amaçlanır. Bebek doğduktan sonra doğduğu haftanın cuma sabahı, *Ben Zohar* veya *Şalom Zahor* ismi verilen bir tören yapılır. Doğu Yahudilerinde bu uygulamaya *Şaşa* veya *Blada* denir ve törende gerekli duaların okunması yanında, nohut kaynatmak âdettir. Eşkenaz Yahudilerinde törene *Vakhnaht* ismi verilir ve genel olarak fasulye ve bezelye yemeği pişirilir. Safarad Yahudilerinde bu törene *Midraş* denir. Tören esnasında misafirlere haşhaş tohumu, ballı kek ve kahve ikramı yapılır. Evlilik törenlerinde ise pirinç, buğday, ceviz gibi ürünler, yeni kurulacak olan ailenin mutlu ve bereketli olması için damat adayının üstüne dökülür. Bu uygulama, damat adayının düğün başlamadan önceki cumartesi günü Tevrat okumak için sinagoga geldiğinde yapılır. Ölüm olayında matem göstergesi olarak cenazenin birinci dereceden yakınları, gösterişsiz yemekler olarak nitelendirilen ekme, peynir, mercimek ve zeytin yerler.⁶¹

Yahudilik'te, et, süt, tahıl ve meyve türü yiyecekler içerisine girmeyen ve kutlamaların bir parçası olan en önemli madde tuzdur. Yahudilik'te tuz, etlerin kandan arınması için kullanılmasından dolayı temizleme özelliği taşımaktadır. Aslında bu uygulamanın temelinde kurbanların tuzlanması emri yatmaktadır. Bu emir Tevrat'ta "*Her Minha-Kurbanı'nı tuzla tuzlamalısın. Tanrı'nın anlaşması (nın bir parçası olan) tuzu Minha'nın üzerinden eksik etme. (Ayrıca diğer) Her türlü kurbanın üzerine (de) tuz ekmelisin.*"⁶² pasuğuna dayanmaktadır. Pasukta belirtilen Minha Kurbanı'nda tuz Minha'nın tamamına değil de ateşte yakılan *kometse*⁶³ katılır. Ayrıca mezbahta *Ola-Kurbanı*⁶⁴

61 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 101, 115, 147, 168; Nisim Behar, a.g.e., s. 399.

62 Vayikra, 2: 13, s. 31.

63 Yüzük parmağı anlamına gelen *kemitsa* kelimesinden türetilen *kometse*, Minha'dan yüzük parmağı kadar, mezbahta yakılan kısmın ismidir. Vayikra, s. 870.

64 Yükselen Kurban anlamına gelen *Ola-Kurbanı*, Koenlerin hakkı olan derisi haricinde mezbahta tamamen yakılan ve duman halinde yükselen kurbanı verilen isimdir. Vayikra, s. 884.

olarak tümüyle yakılan sığır, davar ve kuşlar ile diğer hayvan kurbanlarında yakılan tüm parçaların tuzlanması gerekir.⁶⁵ Pasukta geçen tuzun, Tanrı'nın anlaşmasının bir parçası olmasını Yahudi âlimleri, yaradılışın ikinci gününde Tanrı'nın gök sularıyla yer sularını birbirinden ayırmasıyla izah etmektedirler. Bu ayrışmada yer suları, gökteki sulara nazaran Tanrı'ya daha yakın olamadıklarından dolayı ağlaması üzerine Tanrı, onları rahatlatmak için Mabet'te yapılan kurbanlara deniz suyundan elde edilen tuzun ekileceğini, ayrıca her Sukot Bayramı'nda mezbahta kaynak suyunun dökülmesiyle özel bir uygulama yapılacağını bildirmiştir.⁶⁶ Diğer taraftan tuz, Yahudilik'te, Tanrı'nın ebediyen değişmeyen anlaşmasının simgesidir. Zira, Tanrı, Harun ve onun soyuna, Mabet'teki takdimlerden pay verileceğinin "*ebedi bir tuz anlaşması*"⁶⁷ olduğunu ve İsrail krallığının ebediyen Davut ve soyuna tuz ahdiyle verildiğini⁶⁸ ifade etmektedir. Tevrat yorumcuları, *Tuz anlaşmasının*, mezbahta yapılan ibadetin uygun şekilde ve içtenlikle yerine getirildiği sürece İsrail'i koruyacağını, şayet bu ibadet ihmal edilirse yıkım ve sürgün geleceğini ifade ettiğini bildirmektedir. Diğer taraftan, tuzun yiyecekleri koruma özelliğine sahip olması gibi, Koenlerin de işlemlerini gerçekleştirdikleri kurbanlar sayesinde İsrailoğulları için onarım sağlayacakları ve onların her iki dünyadaki hayatlarını koruma etkisine sahip olacakları ifade edilmektedir.⁶⁹

Günümüzde Mabet yıkılmış olduğu için kurbanın mezbahta tuzlanarak yakılması uygulaması yapılamadığından, bunun hatırasına sofrada tuzun mutlaka bulundurulması gerekir. Mezbahın tuzsuz olmaması gibi yemek sofrası da tuzsuz bırakılmamalıdır. Yahudilerin sofrada yemeğe, önce ekmeği elle bölünüp tuza batırdıktan sonra dua okuyarak başlamalarının sebebi budur. Böylece ekmeği tuza batırarak ağza kaşer yemeklerin girmesi sağlandığı gibi ağızdan çıkan sözlere dikkat edildiğinde de tıpkı kurbanda olduğu gibi günahların bağışlanmasına sebep olacağına inanılır. Dolayısıyla sofradaki tuz, bir bakıma tuzlanarak takdim edilen kurban gibi kişiyi, ağızdan çıkacak kötü

65 Vayikra, 2: 13, s. 31; The Babylonian Talmud, Seder Kodashim, Menahoth, 20a, 21a-b.

66 Bereşit, 1:7, s. 5; Vayikra, s. 33.

67 Bamidbar, 18: 19, s. 362.

68 II. Tarihler, 13: 5.

69 Vayikra, s. 32-33; Bamidbar, s. 362.

sözlere karşı korumak suretiyle, günahlardan kurtulmasına sebep olan araç konumundadır. Devamlılığı ve korumayı simgeleyen tuz, bu yönü ile Tevrat'a denk kabul edilmektedir. Bu nedenle ekmeğin tuzla yenilmesi Tevrat'ın yolu olarak değerlendirilmiştir.⁷⁰ Dolayısıyla Yahudilik'te, tuzun koruyucu, bozulmayı ve değişimi engelleyici özelliği Tevrat ile bütünleştirilmiştir.

4- KUTSAL KABUL EDİLEN İÇECEKLER

Yahudilikte, yenilmesinde herhangi bir yasaklama getirilmeyen, hububat, sebze ve meyvelerden elde edilen alkollü-alkolsüz sıvıların içilmesi veya kullanılması genel olarak kaşerdir.⁷¹ Bu kaşer içecekler arasında şarabın ayrı bir yeri bulunmaktadır. Daha önce bahsettiğimiz, İshak'ın, Yakup'u mübarek kılarken, söylemiş olduğu "*Ve Tanrı sana göklerin çiğinden ve yeryüzünün yağından (versin ve) bal, buğday ve şarap bahşetsin.*" duasında geçen şarap, mutlak gerekli olmamakla birlikte hayatın zevklerini simgeler. Aynı zamanda buğdayda olduğu gibi şarap da Tevrat öğretiminde simgesel bir anlam içermektedir. Bu manada şarap, Tevrat öğretimine baharat katan derin bakışları ve sırları sembolize eder.⁷² Diğer taraftan Talmud'a göre İbranice, şarap (yayın) sözcüğünün sayısal değeri (70) ile sır (sod) sözcüğünün sayısal değeri aynıdır. Bu nedenle Talmud'ta "*şarap girince sır çıktı*" tabiri yer almaktadır.⁷³

Tevrat'a göre, Nuh bağcılık yapmış ve bağın üzümünden yaptığı şaraptan içmiştir.⁷⁴ Bu olayla birlikte Yahudiliğe şarap içecek olarak girmeye başlamıştır. Nuh'tan sonra, İbrahim ve Lut'un şarap içtikleri, Tevrat'ta bildirilmektedir.⁷⁵ Yakup'la birlikte ise şarap kutsama aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zira Yakup, Tanrı'nın kendisiyle konuştuğu Bet-El'e ikinci defa geldiğinde, önceden dikmiş olduğu taş anıtı saflaştırmak için üzerine, *Neseh*⁷⁶ yapmıştır.⁷⁷ Yakup'la başlayan Neseh, Musa dönemiyle birlikte Mabet'te

70 Vayikra, s. 32; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., s. 120.

71 Nisim Behar, a.g.e., s. 141; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 121.

72 Bereşit, 27: 28, s. 203.

73 The Babylonian Talmud, Seder Mo'ed, Eiruvim, 65a.

74 Bereşit, 9: 20-21, s. 57.

75 Bkz., Bereşit, 14: 18-20, 19: 31-35, 27: 37, s. 99, 131, 205.

76 Neseh, kurban esnasında Mabetteki mezbahın üzerine bir içkinin (genellikle şarap) dökülmesiyle yapılan dinî bir uygulamadır. Bereşit, s. 272, 519; Şemot, 29: 38-40, s. 385, 387; Bamidbar, 15: 5, 28: 7, s. 285, 569.

77 Bereşit, 35: 13-15, s. 273.

kesilen *Ola*⁷⁸ (Yükselen) ve *Şelamim*⁷⁹(Barış) *Kurbanlarıyla* birlikte, Tanrı'ya yapılan içki sunumu olarak uygulanmaya başlamıştır. Mabet'e kurban ile birlikte getirilen, -kuzu için 1/4 in (yaklaşık 0,9 lt.), koç için 1/3 in (yaklaşık 1,2 Lt.), öküz için 1/2 in (yaklaşık 1,8 lt.)- şarabın, mezbahın tepesinde bulunan gümüştan yapılmış altı delikli iki çanağa dökülmesiyle, Neseh sunumu yapılmış olur. Çanaklara dökülen şarabın, aşağı doğru uzanan kanallar vasıtasıyla mezbaha ulaşması oradan da Mabet'in toprağı tarafından emilmesi gerekir.⁸⁰

Ola ve Şelamim Kurbanlarıyla birlikte sunulan şarap, bazı bayramlarda kutlamaların ayrılmaz bir parçasıdır. Buna en güzel örnek Şabat sofrasında bulunan şaraptır. Şarap,-daha önce bahsettiğimiz hayatın mutlak gerekli olmayan zevkleri yanı sıra- Yahudi geleneğinde neşe, esenlik ve bereketin sembolü olarak kabul edilir.⁸¹ Şabat'ta içilmesinin amacı ise insanın neşelenmesini, keyiflenmesini sağlayarak, günün manevi temasına daha iyi konsantre olmasını sağlamaktır. Şabat şarabının özellikle üzüm şarabı ve kaşer olması zorunludur. Çünkü Şabat'ın ilk akşamı yenilen yemeğe (ilk seuda) kiduş söylenen şarapla başlanır.⁸² İkinci seudadaki içeceğin üzümünden yapılmış şarap olması şart değildir. Kiduş, şarap yoksa bira, rakı veya benzeri içkilere söylenebilir.

78 Yükselen Kurban anlamına gelen Ola Kurbanı, mezbah üzerinde tamamı yakılan ve duman halinde yükselen kurban çeşididir. Ola Kurbanı, genellikle Tevrat'ın cezasını açıklamadığı bir günahı bilerek işleyen, "yap!" şeklindeki bir emri ihlal eden, Şaloş Regalim Bayramı'nda Kudüs'e gelerek "Tanrı'nın Huzurunda Görünme" emrini uygulayan ve günaha yönelik düşüncelere kapılan kişiler tarafından getirilir. Bereşit, 8: 20, s. 50-51, 520; Şemot, 18: 12, s. 199; Ayrıca geniş bilgi için bkz., Vayikra, 1: 3-17, s. 8-23; The Babylonian Talmud, Seder Kodashim, Zebahim, 46b.

79 Yahudilerin, Tanrı'ya Teşekkür etmek veya bir *neder* (yeminle yapılan ve bu işim olursa şunu yapacağım şeklinde verilen söz veya vaad) yada *nedavayı* (bir Yahudi'nin yükümlülük ya da günahı kurtulmak amacı taşımadan gönlünden koptuğu için getirdiği bağış kurbanı) ödemek amacıyla yaptığı kurbandır. Şelamim türü kurbanlar tek yada grup halinde, Tanrı'ya olan sevgiyi ifade etmek ve ona olan minnettarlığı göstermek için yapılır. Bu tür kurban genel olarak kusursuz sığır veya davar cinsinden yapılır. Vayikra, s. 34-37, 882, 893; The Babylonian Talmud, Berakoth, 42a.

80 Şemot, 29: 38-40, s. 385, 387; Vayikra, 23: 13, s. 509; Bamidbar, 15: 5-7, 28:7, s. 284-285, 568-569; Ali Rafet Özkan, Dinlerde Kurban Kültü, Ankara 2003, s. 113.

81 Bereşit, 27: 28, 37, s. 203, 205; Hâkimler, 9: 13; Mezmurlar, 104: 15; Vaiz, 10: 19; The Babylonian Talmud, Berakoth, 35b; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 17-18, 177.

82 Nisim Behar, a.g.e., s. 121-122; <http://www.sevivon.com/celebrations.asp?type=how&id=1> (10.11.2006).

Sofrada sadece bir bardak şarap varsa ikinci seudada içilmez, üçüncü seudada yapılan Şabat'tan ayrılma duası (Avlada) için saklanır. Şayet Şabat çıkışı, Yom Tov'a rastlamış ise bu şarap üçüncü seudada içilmez, Yom Tov için ayrılır. Avladanın şarapla söylenmesi dinî bir kuraldır. Fakat şarap yok ise avlada –su hariç- bira, rakı, likör veya diğer içeceklerle söylenebilir. Avlada yapılırken, tam dolu olan şarap bardağı veya kiduş bardağı sağ ele, kokulu bitkiler sol ele alınır ve şarap berahası (Bore Peri Agefen), -diğer içkiler ile avalada yapılıyorsa *Şeokol* berahası- söylenir. Sonra şarap sol ele, kokulu bitkiler sağ ele alınır ve *Besamim* ile *Bore Meore Aeş* berahaları söylenir. Bore Meore Aeş berahası söylenirken mum ışığına ve kapalı tutulan sağ elin gölgesine bakılır. Bu Şabat'ın son bulduğunu ve tekrar iş yapmaya başladığını sembolize eder. *Amavdil* berahası söylendiği zaman tekrar şarap sağ ele alınır ve içilir. Bardağın dibinde biraz şarap bırakılır ve bununla yanan mum söndürülür. Bardaktaki şarabın, dibinde bırakılan az bir miktar hariç, tamamının veya en az *reviit* miktarı (86 gr., 1/80 lt.) içilmesi gereklidir. Şabat'ın kutlanması Tevrat'ın emri olmakla birlikte, kutlamada şarap içilmesi hahamların getirmiş olduğu uygulamadır.⁸³

Şabat'ta olduğu gibi Pesah'da da seder tabağında kutlama aracı olarak şarap bulunur. Seder kutlaması esnasında *arba koset* denilen dört bardak şarap içilir. Dört bardak şarap içilmesi hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Yorumlardan birisi, Sara, Rivka, Rahel, Lea'dan oluşan dört anneyi temsil ettiği, ikincisi Tanrı'nın Mısır'dan çıkışı tanımlarken ifade ettiği *Veoseti* (çıkardım), *Veitsalti* (kurtardım - fiziksel), *Vegaalti* (kurtardım - manevi), *Velakahti* (ve millet aldım) şeklindeki dört terimi hatırlatmasıdır. Üçüncü bir yorum ise İsrailoğullarının esaret yıllarında isimleri, dilleri, ahlakları ve giyinme tarzlarından oluşan dört grup âdetlerini terk etmediklerini ifade etmesidir. Sofrada bulunan beşinci kadeh ise Mesih'in geleceğini müjdeleyecek olan *Eliyahu Anavi*'yi simgelediği gibi Eliyahu'nun hiç ölmediği ve Yahudileri tüm kötülüklerden koruduğu inancıyla ilgilidir. Pesah Bayramı boyunca şarabın yanı sıra çay, kahve gibi bitkisel içeceklerin doğal olanlarının içilmesi tavsiye edilmektedir.⁸⁴

83 Şemot, 20: 8-10, s. 226-227; Vayikra, 23: 3, s. 500-501; Nisim Behar, a.g.e., s. 149-154.

84 The Mişnah, Pesahim, 10: 1-2; Mustafa Ünal, a.g.e., s. 142; Şemot, 6: 6-7, s. 49; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., s. 19; <http://www.sevivon.com/bayramlar/pesah/seder.asp> (13.12.2006).

Törensel kutlamaların bir parçası olarak şarabın en çok içilme geleneği Purim Bayramı'ndadır. Bu bayram, diğerlerine nazaran tam bir şenlik içerisinde kutlandığından, Yahudi geleneğinde eğlence ve neşe kaynağı olarak kabul edilen şarap, bol miktarda tüketilir. Yahudi âlimleri, bu bayramda her Yahudi'nin Haman'ın lanetli, Mordekay'ın (Ester'i evlatlık olarak alması ve ona verdiği tavsiyeler ile Yahudileri ölümden kurtardığı için⁸⁵) mübarek olduğunu anlayamayacak kadar içki içerek sarhoş olması gerektiğini ifade ederler. Zira Haman'ın Yahudileri yok etme planının boşa çıkmasında, Esterin krala verdiği ziyafette ikram edilen şarabın ve kralın sarhoş olmasının önemi büyüktür. Bu manada, Purim'de çok şarap içilmesindeki amaç, sarhoşlukla kralın Yahudilere olan sevgisi ortaya çıktığı gibi, Yahudilerin de Tanrı'ya yönelik sevginin ortaya çıkmasını sağlamaktır.⁸⁶

Yahudilerin önemli bayramlarından birisi olan Sukot'un ilk iki günü, akşam çardağa girildiğinde şarap dolu bardak alınır ve gerekli berahalar okunduktan sonra yemek yenilmeden önce bardaktaki şaraptan en az 87 gr. içilmesi dinî uygulamalar arasındadır.⁸⁷ Diğer taraftan, Sefarâ Yahudilerinde, *Isaac Solomon Luria* (1534-1572) tarafından başlatılan uygulama gereği, Tu Bişvat Bayramı kutlama sofrasında dört bardak şarap içilir. Birinci bardağa sadece beyaz şarap, ikinci bardağa beyaz şarabın içine biraz kırmızı şarap, üçüncü bardağa kırmızı şarap içine biraz beyaz şarap ve dördüncü bardağa da sadece kırmızı şarap konur. Sofrada bulunan dört bardağın mevsimleri, içlerine konulan farklı renklerdeki şarapların ise mevsimlere göre renk değiştiren ağaçları temsil ettiğine inanılır.⁸⁸

Yahudi toplumunda dinî bayramların yanı sıra doğum, sünnet ve evlenme gibi geçiş dönemlerinde yapılan uygulamalarda da şarap içilmesi geleneği bulunmaktadır. Yahudi inancına göre yeni doğan erkek çocuklarının, doğumunun sekizinci gününde sünnet ettirilmesi gerekir. *Brit-Mila* ismi verilen sünnet uygulaması törenle yapılır. *Moel* (sünnetçi) kesimi tamamladıktan sonra çocuğu büyük babasına verir ve elinde bulunan bardaktaki şaraba önce

85 Ester, 2: 2-7, 19-20; Suzan Alalu vd., a.g.e., s. 75-76.

86 Ester, 5: 6-8, 7: 2-3, Adem Özen, a.g.e., s. 227; <http://www.sevivon.com/celebrations.asp?type=how&id=9> (13.12.2006).

87 Nisim Behar, a.g.e., s. 291-292.

88 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 69.

şarap duası, ardından da kuduş duasını okuduktan sonra parmağı ile çocuğa birkaç damla şarap emdirir. Uygulamanın çocuğun uyuması ve acısını fazla hissetmemesi için yapıldığı ifade edilmekle birlikte, şaraba dua okunarak çocuğa emzirilmesi sanki dinî bir uygulama gibi anlaşılmasına neden olmaktadır. Yeni doğan çocukla ilgili şarabın kullanıldığı diğer bir dinî uygulama da *Pidyon Ha-Ben*⁸⁹ (Kurtuluş fidyesi) dir. Törende Koen gerekli duayı okuyup, bebeğin babası da fidye karşılığı olarak beş şekel (yaklaşık 96 gr.) gümüşü verdikten sonra, Koen çocuğu babasına geri verir ve elindeki şarap kadehine kuduş duasını okur. Düğün törenlerinde ise gelin ve damadın dualar yapıldıktan sonra aynı kadehten şarap içmesi, düğünle ilgili âdetler arasındadır. Gelin ve damadın aynı kadehten şarap içmesi, eşlerin birbirine uymasını, neşe ve mutluluğu birlikte paylaşmalarını temsil eder.⁹⁰

SONUÇ

Yahudilikte önemli gün ve bayramlarda yiyecek ve içecekler önemli bir yer tutmaktadır. Bu yiyecek ve içeceklerden et, ekmek, tuz ve şarap bazı ibadetlerin, önemli gün ve bayram ziyafetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Zira Yahudi geleneğinde et yemeği ve ekmeğin bulunmadığı bir sofraya, ziyafet olarak kabul edilmemektedir. Günümüzde Kutsal Mabet olmadığı için kurban kesmeyen Yahudiler, kurban hatırasını canlı tutmak için sofrada tuz bulun-

89 Firavunun Yahudilerin Mısır'dan çıkışlarına müsaade etmede direnince Tanrı, Mısırlıların ilk doğan insan ve hayvanlarını öldürmüş, Yahudilerden de ilk doğan hayvanların kurban edilmesini, ilk doğan erkek çocukların bedellerinin ise hayvan kurbanı ile ödenmesini istemiştir. Diğer taraftan, Tevrat'ta, Tanrı Harun'a, Tanrı'ya adanan ilk doğan çocuğun ve hayvanın, -Buluşma Çadırı'ndaki hizmetler için- Harun'a ait olduğunu, ancak ilk doğan çocuğun bundan muaf olması için fidesinin ödenmesi gerektiği geçmektedir. İşte, Pidyon Ha- Ben töreni, Yahudilerin Mısır'daki kölelikten Tanrı'nın yardımıyla kurtulmalarının hatırası ve Tanrı adına Mabet'e bağışlanması gereken ilk doğan erkek çocuğunun fidesinin ödenmesi için yapılır. Yahudi geleneğinde, Kutsal mabetin görevlileri Koen'ler, yardımcıları da Levi'lilere yaptığından aileler, ilk doğan erkek çocuklarını mabet hizmetlerine verme yerine, sinagogda yapılan Pidyon Ha- Ben töreninde ödedikleri sembolik bir fidye (beş şekel gümüş) karşılığı mabet görevlilerinden çocuğu geri alırlar. Şemot, 13: 1-2, 12-16, 22: 28, 34: 19-20, s. 127, 133-135, 276-277, 459; Bamidbar, 18: 15-16, s. 360-361; Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., s. 164-165; Nisim Behar, a.g.e., s. 180-185.

90 Suzan Alalu-Klara Arditi-Eda Asayan vd., a.g.e., s. 99-100, 117, 166-169; Nisim Behar, a.g.e., s. 185; Bamidbar, 18: 16, s. 360-361; Ronald de Vaux, Yahudilikte Aile, Çev. Ahmet Güç, Bursa 2003, s. 76.

durmakta ve yemeğe ekmeği tuza banarak başlamaktadırlar. Sünnet, evlilik, şabat ve birçok bayram kutlamalarında içilen şarap, özellikle üzüm şarabı ise Yahudi geleneğinde hayatın zevklerini, neşe, esenlik ve bereketi sembolize etmektedir.

Tevrat'ta İsrail ülkesine özgü ürünler olarak belirtilen, buğday, arpa, üzüm, incir, nar, zeytin ve hurma birçok kutlamada ön plana çıkmaktadır. Bu ürünler ile bunlardan üretilen yiyecek ve içeceklerin kutlamanın bir parçası olması, bunların bir kısmının Tevrat, bir kısmının İsrailoğulları bir kısmının da Yahudi tarihindeki önemli olaylar ile ilişkilendirilerek simgesel anlamlar yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Kutlamalar esnasında bu ürünlerin yenilmesi veya içilmesi, kutlamanın özelliğine göre, Tevrat'ın gerekliliğine, İsrailoğullarının seçilmişliğine ve tarihi olayın hatırasını canlı tutmaya yöneliktir.

BİBLİYOGRAFYA

- ALALU, Suzan -Klara Arditi-Eda Asayan vd., Yanudilikte Kavram ve Değerler, İstanbul 2001.
- BEHAR, Nisim, Dini Uygulama Rehberi El Gid Para El Pratikante, Çev. Mordehay Yanar, İstanbul 2004.
- BLECH, Benjamin, Understanding Judaism, United States of America 1999.
- DOENYAS, Nazlı, "Roş Aşana Sederi", Salon Gazetesi, <http://www.salom.com.tr/news/print/13025-Ros-Asana-Sederi.aspx> (13.02.2012)
- <http://kaserutr.tripod.com>.
- <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=mur>.
- <http://www.sevivon.com>.
- <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul>.
- JOHNSON, Paul, Yahudi Tarihi, Çev. Filiz Orman, İstanbul (Tarihsiz).
- ÖZEN, Adem, Yahudilikte İbadet, İstanbul 2001.
- ÖZKAN, Ali Rafet, Dinlerde Kurban Kültü, Ankara 2003.
- T.D.K., Türkçe Sözlük, Aralık 2005.
- THE BABYLONIAN TALMUD, Trans. I. Epstein, London 1936-1948.

- THE MISHNAH, Trans. Herbert Danby, Oxford 1933.
- Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Devarim 5. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2009.
- TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Bereşit 1. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2002.
- TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Şemot 2. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2004.
- TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Vayikra 3. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2006.
- TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Bamidbar 4. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2007.
- Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Devarim 5. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2009.
- ÜNAL, Mustafa, Evrensel Dinlerde Kutsal Zamanlar, Kayseri 2000.
- YANAROCAK, Sara, "Hanuka", <http://www.salom.com.tr>.
- VAUX, Ronald de, Yahudilikte Aile, Çev. Ahmet Güç, Bursa 2003.
-